

РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ЖУРНАЛ

БІЛІМ ЖОЛЫ НҰРЛЫ ЖОЛ

Білім беретін, ғылыми, танымдық, жарнамалық басылым

E00038

30.05.2020 жс

2

0

2

0

*Қызылорда қаласы, С. Толыбеков атындағы
№ 3 ІТ-мектеп-лицейдің тарих пәні мұғалімі
Тютебаева Анар Усенбековна*

РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ЖУРНАЛ

БІЛІМ ЖОЛЫ НҰРЛЫ ЖОЛ

30.05.2020 жыл | № E00038

**Білім беретін, ғылыми,
танымдық, жарнамалық басылым**

МББ аты: «БІЛІМ ЖОЛЫ НҰРЛЫ ЖОЛ» журналы

МББ тілі: қазақша, орысша, ағылшынша

Шығу жиілігі: айына 1 рет Тарату аумағы: Қазақстан Республикасы

Меншік иесі: «Қаламгер ТЕН» ЖШС Алматы қаласы Бас редакторы: Нагиев И. Б.

Негізгі тақырыптық бағыты: білім беретін, ғылыми, танымдық, жарнамалық

«БІЛІМ ЖОЛЫ НҰРЛЫ ЖОЛ» журналына жарияланған ақпараттардың
авторлық құқы ақпарат авторына тиесілі, редакция жауапты емес.

Жарияланған ақпарат авторларының пікірлері редакция көзқарасын білдірмейді.

Журнал ҚР Мәдениет және ақпарат министрлігінің Ақпарат комитетінде тіркелген.

Күәлік № KZ37VPY00015077. Нұр-Сұлтан қаласы. 19.09.2019 жыл

Тапсырыс: 562 Таралымы: 3000 дана.

Журнал «Қаламгер ТЕН» ЖШС баспаханасында басылды.

Алматы қаласы – 2020 жыл Телефон: 8 777 055 0590

«АБАЙ – ҚАЗАҚТЫҢ БАС АҚЫНЫ»

Қызылорда қаласы, С. Толыбеков атындағы № 3 IT-мектеп-лицейдің тарих пәнінің мұғалімі Тютөбаева Анар Усенбековна

Қайсыбір суреткер болмасын, ол шығармалары арқылы өзінің ой-өрісін, ақыл-парасатын, білім деңгейін, сезім-толғаныстарын, дүниеге көзқарасын, жалпы өзінің алуан түрлі қырлары мен сырларын танытатыны белгілі.

Абайдың бар байлығы, ең асыл қазынасы – оның қазақ поэзиясында бұрын-соңды болып көрмеген теңдесі жоқ, ғаламат жырлары десек, ол өзінің парасатқа тұнған, інжу-маржандай төгілген өлең сөзімен сан мыңдаған оқушысы мен тыңдаушысының жүрегін сырлас, мұңдас, жанашыр дос ретінде жаулап алған еді. Ғұламалардың ұғымынша, суреткер тек талант иесі ғана емес, ол ең алдымен, адам, адамдық жолындағы күрескер де болуға тиіс.

Бұл жерде Абайдың творчествосымен өз ортасына белсенді ықпал жасаған күрескер ақын екендігі туралы болуы керек. Ақын шығармаларын оқып отырғанда оны туған халқының қамы, әсіресе жастардың болашағы қатты мазалағандығын байқаймыз.

Абай қандастарының істен гөрі сөзге үйірсектігіне, жалқаулығына, әрекетсіздігіне, қарттығына, надандығына, пәлеқорлығына күйінді. Сондай-ақ, ақын өз өлеңдерінде халықты өсірмейтін ала ауыздық, бітімсіздік, берекесіздікті үнемі қырына алып сынап, мінеп отырды.

Абайдың бар арман, мақсаты қаналудың қаспағында екі өкпесінен тепкіленіп күй кешіп жатқан халқын қапас қамау түнектен, мешеуліктен құтқару, оқу-білімге, ілімге шақырып ұмтылдыру болды. Осы жолда ол өзінің бар асылы – өлең- жырларын өз ұлтының игілігіне жұмсады, қажеттіне жаратты.

Сонымен Абай шығармаларында ақынның өз бейнесі қалай сомдалған? Көзі қарақты оқушы ақын жайлы көркем шығармаларды, ғылыми зерттеулерді оқымай тұрып-ақ, тек Абай шығармаларын зерделеп оқып шыққанның өзінде мынаған көзі жетер еді: Абай өмір бойы адамдықтың, әділеттің туын көтерген жаны жомарт ізгілік жыршысы, қалың елі қазағын емірене сүйген, оның келеңсіз қылықтарына жаны күйген үлкен жүректі патриот ақын, заманының, замандастарының кемістік, міндерін, олқылықтарын бүкпесіз көрсеткен шыншыл ақын, іргелі ел болудың, өзгелерден қалмаудың жолын көрсете алған данышпан ақын, имандылық пен жақсылықтың қас жауы – зұлымдықпен алысып өткен күрескер ақын, қоғамды да, адамды да сауықтырушы, айықтырушы, емші ақын.

Бұған қоса Абайдың біреу байқар, біреу байқамас үлкен бір қасиеті бар. Ол оның ұстаз ақын екендігі. Бұл жерде әңгіме Абайдың жастарды оқуға үндеген ғылым, білім тақырыбындағы өлеңдері туралы емес. Олар Абайдың озық дүниетанымынан туған өлеңдер. Оқу, өнер-білім тақырыбындағы өлеңдер Абайдың алдында Ы.Алтынсаринде, кейін ХХ ғасыр басындағы ақындардың барлығында да болған. Абайдың ғылым, білім туралы өлеңдерінде ешкімге ұқсамайтын ерекшелік болғанымен, мұндай тақырыпта шығарма жазған барлық ақындарда мотив – біреу. Ол – ағартушылық идеядан туған халықты оқуға, өнер-білімге шақыру.

Абай шәкірттеріне тақырып беріп қана қоймай, олардың өлеңдерін үлкен талап

тұрғысынан қатты сынап, түзеп, жолын айтып отырған. Кей кезде шәкірттерінің шығарғандары ұнамаған уақытта міндерін өлеңге қосып жіберген. Мәселен, Абай «Мен жазбаймын өлеңді ермек үшін» өлеңін Ақылбай, Көкбай, Әріп, Шәкәрім өлеңдерінің кейбір міндерін сынау үшін шығарған. Өлеңнің бірінші тармағы Ақылбайдың «Дағыстан» поэмасындағы «Ер сөзін еріккеннен еттім ермек» деген сөзіне жауап болса, сол өлеңдегі:

«Сөз айттым «Әзірет Әлі айдаһарсыз»,

Мұнда жоқ «алтын иек сары ала қыз».

Кәрілікті жамандап, өлім тілеп,

Болсын деген жерім жоқ жігіт арсыз»,

дегенде, «Әзірет Әлі айдаһарсыз» деп Көкбайдың қисса жазғыштығын, «Алтын иек сары ала қыз» деп Әріп ақынның «Зияда» деген қиссасындағы сұлу қызды сипаттауын, соңғы екі тармақта «Кәрілік туралы» деген өлеңіндегі айтқандары үшін Шәкәрімді сынап, мінеген.

Ақын мен ақындық, өлең мен ән, жалпы өнер тақырыбының Абай шығармаларында үлкен орын алуы да сондықтан болса керек. Өлең мен әннің, ақындықтың не екенін, ақын мен әншінің қандай болуы керектігін Абай шәкірттеріне ең алдымен көркем сөз құдіреті арқылы түсіндіреді.

Шығыс, батыс әдебиетінің, өзіне дейінгі қазақ әдебиетінің інжу-маржандарын зерделеп оқу, әдебиеттің халықтық негіздерін зерттеу Абайды өткен ғасырдың 80-жылдарынан бастап, ақын мен ақындықтың мұрат-мақсаты жайлы жаңа көзқарасқа алып келеді. Абай сөз өнерін ең алдымен үлкен қоғамдық күш, әлеуметтік тартыстың құралы деп таныды. «Өлең – сөздің патшасы, сөз сарасы» атты өлеңі бұл тұрғыда ақынның бағдарламасы тәрізді. Ақын жақсы өлеңді даналықтың айғағы деп ұғады да, реалистік поэзияның сыр-сипаты қандай болатындығын терең ашып береді.

Өмірде Абайдың айналасына көптеген ақын шәкірттерді топтастырған ұстаз ақын болғандығы даусыз шындық. Абай оларға тақырып беріп, өлең, дастан жазғызып отырған. Мағауияның дастанын тікелей Абайдың ақыл-кеңесімен жазғаны белгілі. Бірақ Мағауия дастанының ел ішінде таралмауына қарағанда, ақылшы Абай да, дастанды жазушы Мағауия да Кеңгірбай туралы шын ойларын ел-жұртқа жария етпей жасырын ұстағанға ұқсайды. Мұның сыры неде екенін білу үшін Абайдың өз сөзіне жүгінген жөн. Ол 40-сөзінде: «Осы біздің қазақтың өлген кісінде жаманы жоқ, тірі кісісінің жамандаудан аманы жоқ болатұғыны қалай?... Қазақтың шын сөзге нанбай, құлақ та қоймай, тыңдауға қолы тимей, пәлелі сөзге, өтірікке сүттей ұйып, бар шаруасы судай ақса да, соны әбден естіп, ұқпай кететіні қалай?» дейтіні бар.

Осы айтқандай, біріншіден, өлген адамды жамандауға болмайды деген түсініктегі халыққа бір рулы елдің аруақты бабасы атанған адам туралы бұрып айтылмаған сөздің түрпідей тиерін Абай жақсы білді. Кеңгірбай туралы шындықты бар болмысымен қабылдауға елдің дайын емесін сезген Абай жұртты өзінен шошындырмау үшін де жария етпеуі мүмкін. Оның үстіне Абайдың өзі айтқандай, қазақтың шын сөзге нанбайтын надандығы тағы бар.

Екіншіден, егер Абай Кеңгірбайды Еңлік пен Кебектің жендеті деп елге жария етсе, таяқтың бір ұшы Қодар мен Қамқаны өлтірген өз әкесі Құнанбайға тиер еді. Соңғы кезеңдегі зерттеулерге қарағанда, Қодар мен Қамқаның өлімінің себебі, оған Құнанбайдың қатысы өмірде Әуезов романындағыдай болмағанға ұқсайды. Осы

орайда Шәкәрімнің «Қодардың өлімі» деп аталатын жыр дастаны тарихи тұрғыдан да, көркем туынды талабы тұрғысынан да өмірдің шындығына сай келеді делініп жүр. Абай да әкесінің Қодар өліміне қатысын осылай Шәкәрімше ұғынып, түсінсе керек. Қалай болған күнде де кісі өліміне себепкер болу жақсы емес. Бірақ осы оқиғаға қатысты арғы-бергі деректерді қарастырып, зерделеу Құнанбай күнәсін біздің санамызда қалыптасқандығын анағұрлым жеңілдете түседі. Күнәлары жөнінен Құнанбай мен Кеңгірбайды қатар қоюға болмайды. Абай: «Сөз айтсақ, түгел тыңдап тұра алмайтын» жұрттың өз сөзінің байыбына жетіп, түсінетініне күмәнді болды. Сондықтан да ол өзінің Кеңгірбай туралы ойларын ел-жұртқа дақпырт қылмай, құпия ұстауы мүмкін. Романда Абай мен оның айналасындағылардың, шәкірттерінің Кеңгірбайдан көп бері өмір сүрген Құнанбай туралы көзқарасы да аңғарылып қалып отырады. Бірақ өмірде Құнанбай мен Абайдың арасы дәл осы романдағыдай болған еді деп айту қиын. Осы уақытқа дейін жұртқа беймәлім болып жасырын ұсталып келген деректерде, тіпті Мұхтар Әуезовтың өзі жазған Абайдың алғашқы өмірбаянында да әке мен бала өмірде еш уақытты дұрдараз болмағандығы анық айтылады. Осы деректерге сүйенсек, шындығында Абайдың өмір бойы әкесі Құнанбайдың досын дос, қасын қас көріп өткендігіне көз жеткізуге болады. Романда әке мен баланың қарым-қатынасын көрсетуде тағы да сол кезеңде үстемдік құрған барлық мәселеге таптық тұрғыдан қарайтын саясаттың ықпал еткендігі байқалады. Коммунист идеологтарға ірі феодал, бай-шонжар, аға сұлтан әке Құнанбаймен жауласқан, бүкіл тобықты аруақ тұтқан Кеңгірбайдан ел билеген атаны айыптайтын Абай ғана ұнайтын. Құнанбай қажы туралы жазылып жүрген соңғы деректерге қарасақ, оның Абайдың тәрбиесіне, адам, азамат ретінде қалыптасуына көп ықпал еткен, пенделіктен жоғары тұрған жан екендігін көруге болады.

Әр заманның өзінің жақсы өзгеріс, өзгешіліктерімен қатар қулық, сұмдық, зұлымдықтың небір құйтырқы түрлерін ала келетініне талай ұрпақ куә. Кеңгірбайлардың кезінде «Жеті жарғы» дүниеге келген Төле, Қазыбек, Әйтекелердің заманында болып көрмеген парақорлық деген пәле шыға бастап еді. Парақорлық жүрген жерде шындық бұрмаланбай тұрмайды, зорлық пен қиянатқа жол ашылады. Жаман қылық қашан да жұққыш қой. Абай да өз заманында парақорлық пен пәлеқорлықтың онан да зор көкесін көрді, отаршылдық саясат тудырған талай сұмдықтардың куәсі болды. Бұның бәрі ұлы ақынды барынша жиіркендіріп ашу мен ызаға булықтырды. Сондықтан Абай өмір бойы парақорлық пен пәлеқорлықты, екіжүзділік пен мақтаншақтықты, жалқаулық пен надандықты қырына алып өтті.

Сондықтан Абай Кеңгірбайды парақорлығы үшін, екі жасқа кескен жолсыз жазасы үшін адамшылық тұрғысынан айыптағын еді. Сол арқылы Абай ұстаз ақын ретінде өзінің адамгершілік тұлғасымен, жеке басының үлгі-өнегесімен шәкірттерін өмірдің шындығын ізгілік тұрғысынан танып таразылауға үйретті.

Күні:	Мұғалімнің есімі:
СЫНЫП: 8	Қатысқандар саны: Қатыспағандар саны:
Сабақтың тақырыбы	Абай Құнанбайұлы – ұлы ойшыл
Сабақ негізделген оқу мақсаты	7.2.2.2 Абай Құнанбайұлы ақын, ойшыл, қоғам қайраткері ретіндегі қызметіне баға беру.

(мақсаттары)	
Сабақтың мақсаты	Барлық оқушылар: - Абай Құнанбаевтың шығармашылық жолын түсіндіреалады Басым көпшілігі: -Абай Құнабаевтың шығармашылық қызметін жіктеп,талқылай алады Кейбір оқушы. -Абай Құнанбаевтың шығармашылық қызметін топтастырып баға береді
Бағалау критерилері	-А.Құненбаевтың шығармашылық қызметін талдайды. -Ақын және ойшыл Абайды салыстырады
Тілдік мақсат	Академиялық тарихи тілді қолдану арқылы тақырыпқа қатысты пікірлерін ойларын жеткізу дағдысын қалыптастыру. Пәнге қатысты лексика мен терминология: Термин сөздер: Ғұлама, ойшыл.қара сөз,хакім Диалогка арналған тапсырмалар
Пәнаралық байланыс	Қазақ әдебиеті, Қазақстан тарихы
Бастапқы білім	Бастапқы білім қазақстан тарихы қазаө әдебиеті
Құндылықтарға баулу.	«Мәңгілік- ел» Жалпы ұлттық идеясының құндылықтарын негізге ала отырып, білімге деген құштарлық,адамгершілікке,ұлтжандылыққа баулу.
Сабақтың басы	Ұйымдастыру Психологиялық ахуал туғызу. Үй тапсырмасын сұрау. 1. А. Құнанбаев халық ағарту саласындағы жаңашылдығы неден байқалады? 2. А. Құнанбаев шығармашылық жетілуіне Құнанбайдың ықпалы қандай болды? 3. Не себепті А. Құнанбаев ұлы ақын дейміз. Көпірше. Балалар біз қазақ халқының ақыны А. Құнанбаев жайында толық мәлімет алдық, сендер қазақ халқынан шыққан тағы қандай ақындарды білесіңдер? Балалар, бүгінгі жаңа сабақты бастауымыз мына өлеңнің жалғасын тауып, авторын анықтауымызға байланысты: Жасымда ғылым бардеп ескермедім, Пайдасын көре тұра тексермедім... Өлеңнің жалғасын кім айтады? Өлеңнің тақырыбы мен авторын ата? Олай болса біздің бүгінгі сабағымыз ұлы ағартушы, педагог,ғалым,Абай Құнанбаевқа арналады. Бейнеролик көру. Абай Құнанбаев туралы көрсету.

	<p>Топқа бөлу «Бала Абай» тобы, “Дана Абай” тобы, “Ақын Абай” тобы.</p>										
<p>Сабақтың ортасы</p>	<p>Тапсырма Мәтінмен жұмыс (Т) Саралау тапсырмасы. Талқылауға арналған тармақтар: 1- «Бала Абай» тобы. Абай Құнанбайұлының балалық және жастық шағы мен қызметі «Фишбоун» әдісі 2- “Дана Абай” тобы. Абай Құнанбайұлың еңбектері «Fila» әдісі 3- “Ақын Абай” тобы. Шығармаларының құндылығы «Fila» әдісі <u>Дескриптор</u> 1. Абай Құнанбайұлының өмірі мен шығармашылығын анықтайды. 2. Шығармаларын талқылайды. 3. Тарихта қандай орын алатынын сипаттайды. ҚБ.От шашу 2-тапсырма «Ойашар» сәйкестендіру (Д)</p> <table border="1" data-bbox="566 1182 1152 1585"> <tr> <td data-bbox="566 1182 917 1305">Абай Құнанбайұлы қай жылы дүниеге келді</td> <td data-bbox="917 1182 1029 1305">3</td> <td data-bbox="1029 1182 1152 1305">13 жас</td> </tr> <tr> <td data-bbox="566 1305 917 1464">Абай қанша жасында әкесінің айтуымен ел басқару ісіне араласты.</td> <td data-bbox="917 1305 1029 1464">1</td> <td data-bbox="1029 1305 1152 1464">1880-1890 жыл</td> </tr> <tr> <td data-bbox="566 1464 917 1585">А. Құнанбайұлының «Қара сөздерін» жазған жылдар</td> <td data-bbox="917 1464 1029 1585">2</td> <td data-bbox="1029 1464 1152 1585">1845 жыл</td> </tr> </table> <p>ҚБ. Жұдырық алақан 3-тапсырма «Үштік» әдіс (Ойлан, жұптас, бөліс) (Ж ж) Жылдары ----- Болған оқиғалар. 1845ж 1904ж 1880-1990ж 1995ж 150ж 173ж</p>	Абай Құнанбайұлы қай жылы дүниеге келді	3	13 жас	Абай қанша жасында әкесінің айтуымен ел басқару ісіне араласты.	1	1880-1890 жыл	А. Құнанбайұлының «Қара сөздерін» жазған жылдар	2	1845 жыл	<div data-bbox="1212 436 1372 560" data-label="Image"> </div> <p>Бейне ролик АКТ</p> <p>Үлестірме кеспелер арқылы топқа бөлу</p>
Абай Құнанбайұлы қай жылы дүниеге келді	3	13 жас									
Абай қанша жасында әкесінің айтуымен ел басқару ісіне араласты.	1	1880-1890 жыл									
А. Құнанбайұлының «Қара сөздерін» жазған жылдар	2	1845 жыл									

	ҚБ. «Екі жұлдыз, бір ұсыныс»							
Сабақтың соңы	Рефлексия «3,2,1» әдісі Кері байланыс <table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 33%;"><i>Білем</i></td> <td style="width: 33%;"></td> <td style="width: 33%;"></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </table>	<i>Білем</i>						
<i>Білем</i>								
Саралау – Сіз қандай тәсілмен көбірек қолдау көрсетпексіз? Сіз басқаларға қарағанда қабілетті оқушыларға қандай тапсырмалар бересіз?	Бағалау – Сіз оқушылардың материалды игеру деңгейін қалай тексеруді жоспарлап отырсыз?	Денсаулық және қауіпсіздік техникасын сақтау						
<p>Сабақ бойынша рефлексия Сабақ мақсаттары немесе оқу мақсаттары шынайы, қолжетімді болды ма? Барлық оқушылар оқу мақсатына қол жеткізді ме? Егер оқушылар оқу мақсатына жетпеген болса, неліктен деп ойлайсыз? Сабақта саралау дұрыс жүргізілді ме? Сабақ кезеңдерінде уақытты тиімді пайдаландыңыз ба? Сабақ жоспарынан ауытқулар болды ма және неліктен?</p>								
<p>Жалпы бағалау Сабақта ең жақсы өткен екі нәрсе (оқыту мен оқуға қатысты)? 1: 2:</p> <p>Сабақтың бұдан да жақсы өтуіне не оң ықпал етер еді (оқыту мен оқуға қатысты)? 1: 2:</p> <p>Осы сабақтың барысында мен сынып туралы немесе жекелеген оқушылардың жетістіктері/ қиыншылықтары туралы нені анықтадым, келесі сабақтарда не нәрсеге назар аудару қажет?</p>								